

„საბაზრო ფუნდამენტალიზმის“ კრიზისი გლობალური ფინანსური კრიზისის ფონზე

მიმდინარე გლობალური ფინანსური კრიზისის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად სახელმწიფო-პოლიტიკური მოღვაწეები, ეკონომისტები და ჟურნალისტები ბიზნესის წარმომადგენლები ერთხმად ასახელებს სახელმწიფოს მხრიდან საფინანსო სფეროსადმი მინიჭებულ ზედმეტ თავისუფლებას და შესუსტებულ კონტროლს. შესაბამისად, სიტუაციის გამოსწორების გზას ისინი თავისუფალი ბაზრის რეგულირების გაძლიერებაში ხედავენ.

ელგუჯა მექვაბიშვილი

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ სრული პროფესორი

საფრანგეთის პრეზიდენტმა და ევროკავშირის ამჟამინდელმა თავმჯდომარემ **ნ. სარკოზიმ** მიმდინარე წლის სექტემბერში გაეროს გენერალურ ასამბლეაზე პირდაპირ განაცხადა, რომ მსოფლიოში განვითარებულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა იგი დაარწმუნა „ევროკავშირის მუდმივი, ძლიერი და ქმედითუნარიანი ადმინისტრაციის საჭიროებაში“, ხოლო, საფრანგეთის ქალაქ ტულონში თავის მომხრეებთან შეხვედრაზე კიდევ უფრო დააკონკრეტა ეს თეზისი და აღნიშნა, რომ პრინციპი – „**ბაზარი ყოველთვის მართალია**“- საფუძველშივე მცდარია, **Laissez-faire** ისტორიას ჩაბარდა და სახელმწიფო რეგულირებად კაპიტალიზმზე უნდა გადავიდეს. აშშ-ში განვითარებული იზოტექური დავალიანების კრიზისის სხვადასხვა ფაზებზე ჩვენ ვხედავთ საფინანსო ინსტიტუტებისადმი მთავრობის დამოკიდებულების არსებით შეცვლას. კერძოდ, კრიზისის საწყის ეტაპზე მან გაკოტრების „ნება დართო“ საფინანსო ბაზრის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მოთამაშეს „**ლემან ბრაზერს**“-ს. ამ შემთხვევაში მთავრობა ხელმძღვანელობდა საბაზრო ფუნდამენტალიზმის წმინდა თეორიული პოსტულატით: **ბაზრის მონაწილეებს არ მოხსნოდათ ფინანსურ-ეკონომიკური პასუხისმგებლობა. მოვლენების შემდ-**

გომმა განვითარებამ აჩვენა ასეთი დამოკიდებულების სიმცდარე. ცნობილი ფინანსური ბრენდის გაკოტრებამ საზოგადოებაში პანიკა გამოიწვია და კიდევ უფრო დაძაბა სიტუაცია. აღნიშნული მწარე გამოცდილების გათვალისწინებით კრიზისის მომდევნო ფაზაზე აშშ-ს მთავრობამ ფინანსურ ბაზართან მიმართებაში დაიწყო აქტიური ინტერვენციონისტული პოლიტიკის გატარება. ეს გამოიხატა გაკოტრებული საფინანსო ინსტიტუტების გადასარჩენად 700 მილიარდი დოლარის გამოყოფაში; ე.წ. „ცუდი აქტივების“ ჩამოწერაში, ანუ, ჩამოწერილ იქნა 600 მილიარდი დოლარის აქტივი; ბანკებისა და რისკის დამზღვევი სტრუქტურების „რბილ პრივატიზაციაში“, რომელიც შეიძლება განხილულ იქნას როგორც კერძო ბანკების გასახელმწიფოების თავისებური ფორმა. ამრიგად, დღეს მსოფლიოში აქტუალური გახდა ეკონომიკური ფილოსოფიის პარადიგმის შეცვლის აუცილებლობა, რომელიც გულისხმობს საბაზრო ფუნდამენტალიზმიდან საბაზრო ეკონომიკის რეგულირების დოქტრინაზე გადასვლას. საბაზრო ფუნდამენტალიზმს, როგორც ერთ-ერთ გაბატონებულ თეორიულ მიმართულებას და ათწლეულების მანძილზე ბევრ ქვეყანაში ეკონომიკური პოლიტი-

კის განმსაზღვრელ დოქტრინას, ალორძინებისა და კრიზისის საკუთარი მიზეზები და კანონზომიერებანი გააჩნია. მისი ალორძინება ქრონოლოგიურად უკავშირდება გასული საუკუნის 70-იან წლებს და განპირობებული იყო ობიექტური და სუბიექტური მიზეზებით: მსოფლიო ეკონომიკაში მომხდარი სტრუქტურული ძვრებით და ნეოკონსერვატიული დოქტრინის კრიზისით. გასული საუკუნის 70-80-იანი წლების სპარსეთის ყურის გაჭიანურებულმა სამხედრო კრიზისმა, რომელიც 1980 წელს ერაყსა და ირანს შორის სისხლისმღვრელ ომში გადაიზარდა, ჩაკეტა მსოფლიო ეკონომიკისათვის ნავთობის მიმწოდებელი უმნიშვნელოვანესი რეგიონი და ენერგეტიკული კრიზისის დაწყება განაპირობა, რომელმაც მოგვიანებით ეკონომიკური კრიზისი გამოიწვია. ენერგეტიკული კრიზისის ფონზე დღის წესრიგში დადგა ახალ, პროგრესულ, რესურსდამზოგავ ტექნოლოგიებზე მასობრივი გადასვლისა და ეკონომიკის საყოველთაო რაციონალიზაცია-ოპტიმიზაციის ამოცანები, რომელთა გადაწყვეტასაც ყველაზე ადეკვატურად იმ დროისთვის პასუხობდა საბაზრო ფუნდამენტალიზმის დოქტრინა. იმავე პერიოდში ადგილი ჰქონდა სახელმწიფოს ხარჯების სწრაფ ზრდას, რომელიც უმეტესწილად მოთხოვნაზე ორიენ-

ტირებული, კეინზიანური მოდელის პრაქტიკული განხორციელების შედეგი გახლდათ. რიგ წამყვან სახელმწიფოებში (უპირველეს ყოვლისა, აშშ-ში) წარმოიშვა სახელმწიფო ბიუჯეტის უზარმაზარი დეფიციტი და გაძლიერდა ინფლაციური პროცესები. აღნიშნულ გარემოებათა გამო, 70-იანი წლების შუა ხანებიდან 80-იანი წლების დასაწყისამდე პერიოდში დასავლეთში „აგორდა“ საბაზრო ფუნდამენტალიზმზე დამყარებული ძლიერი ნეოკონსერვატიული ტალღა, რომელმაც წამყვანი, ინდუსტრიულად განვითარებული სახელმწიფოების ხელისუფლებაში მოიყვანა თავისუფალი ბაზრის თავგამოდებული მომხრეები-მარგარეტ ტეტჩერი დიდ ბრიტანეთში და რონალდ რეიგანი აშშ-ში. მათი მოღვაწეობა მხარდაჭერილი იყო წამყვანი საფინანსო ორგანიზაციების-საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა (სსფ) და მსოფლიო ბანკის (მბ) მიერ. საბაზრო ფუნდამენტალიზმის დოქტრინამ დასრულებული სახე მიიღო ე.წ. „ვაშინგტონის კონსესუსში“ და როგორც განვითარებად, ისე პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში ეკონომიკური რეფორმების განხორციელების თეორიული ფუნდამენტი გახდა. პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში იგი რეალიზდებოდა ისეთ პრაქტიკულ ღონისძიებებში, როგორებიც იყო: **პიროვნული და სამეწარმეო თავისუფლების სფეროების**

გაფართოება; ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის მინიმიზაცია; საყოველთაო და სწრაფი პრივატიზაცია; მკაცრი ფისკალური და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელება. ამ პროცესების საბოლოო მიზანს წარმოადგენდა (როგორც ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტი **თ. ფრიდმანი** შენიშნავს) „**თავისუფალი ბაზრის კაპიტალიზმის გავრცელება პრაქტიკულად ყველა ქვეყანაში**“. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ის ფაქტიც, რომ საკუთარი აღზევების პერიოდშიც კი საბაზრო ფუნდამენტალიზმის დოქტრინა არ ყოფილა უალტერნატივო და სერიოზულ კრიტიკას განიცდიდა ბევრი ცნობილი ეკონომისტის მხრიდან (ჯ. სტიგლიცი, ე. ჰეშბერგი, ჯ. სოროსი და სხვ.), რომლებიც მიუთითებდნენ, რომ ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირებისთვის ბაზართან ერთად აუცილებელია სახელმწიფოს აქტიური როლი, რომელიც უნდა გამოიხატებოდეს ბაზრის კორექტირების ფუნქციაში. რეალური პრაქტიკული გამოცდილება და იდეოლოგიური კლიშეებისაგან თავისუფალი თეორიული ანალიზი ნათლად ადასტურებს აღნიშნული მოსაზრების მართებულობას. თანამედროვე ინდუსტრიულ სისტემაში ბაზართან სახელმწიფოს მიმართების უმნიშვნელოვანესი ასპექტია მათი თანამშრომლობა, რაც მკაცრი და სწრაფად ცვალებადი გარემოსადმი ეკონომი-

კური აგენტების შედარებით უმტკივნეულო ადაპტაციის საშუალებას იძლევა და, ამასთანავე, ზიანს არ აყენებს კონკურენციას, კრეატიულობასა და ინოვაციებს. ბუნებრივი გზით ყალიბდება ბაზრის მაკორექტირებელი ინსტიტუტების ერთობლიობა, რაც მეტად მნიშვნელოვანია, თუმცა, მთავარი არ არის. **გადამწყვეტია ის გარემოება, რომ თანამედროვე საბაზრო სისტემაში სახელმწიფო იმყოფება არა ბაზრის გარეთ ან მის ზევით, არამედ ორგანულადაა „ჩაშენებული“ ბაზარში და საბაზრო „მინდორის“ (სივრცის) სრულფასოვან მოთამაშეს, წარმოადგენს რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, პასუხისმგებელია მთელი საზოგადოების ინტერესების რეალიზაციაზე. ცალკე შეიძლება გამოიყოს გარდამავალ ეკონომიკაში სახელმწიფოს ბაზართან მიმართების პრობლემა. „შოკური თერაპიის“ მეთოდი, რითაც პოსტკომუნისტური ქვეყნების აბსოლუტურ უმრავლესობაში საბაზრო რეფორმები განხორციელდა, ემყარებოდა „ვაშინგტონის კონსესუსის“ მიერ აღიარებულ და მოწონებულ საბაზრო ფუნდამენტალიზმის დოქტრინას და გულისხმობდა ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე რევოლუციურ გადასვლას. ამ შემთხვევაში აღნიშნული დოქტრინის გამოყენებას, ჩვენის აზრით, გააჩნდა ობიექტური საფუძველი. საქმე იმაშია, რომ არსებობდა არასაბაზრო, უფრო ზუსტად კი - ანტისაბაზრო საზოგადოებრივ-ეკონომიკური სისტემიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის აუცილებლობა და ამ შემთხვევაში ბაზრის, როგორც ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური ეკონომიკის ანტიუების როლს ყველაზე უფრო საბაზრო ფუნდამენტალიზმი შეესაბამებოდა, რომელიც ბაზარს საზოგადოებრივი წარმოების ორგანიზაციის ერთდერთ მისაღებ ფორმად განიხილავდა. ამასთანავე, ისტორიული სიმართლის აღიარება მოითხოვს შემდეგი ფაქტის ხაზგასმას: გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ხელისუფლების სათავეში ეროვნული ხელისუფ-**

ლების მოსვლის შემდეგ პრეზიდენტ ზ. გამსახურდიას ხელმძღვანელობით დაიწყო პირველი საბაზრო რეფორმები, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატა გლეხებისათვის კერძო საკუთრებაში მიწების გადაცემით და ამით საფუძველი ჩაეყარა სოფლად ფერმერული მეურნეობის ფუნქციონირებას. ამავე დროს, ეროვნული ხელისუფლება არ იზიარებდა საბაზრო ფუნდამენტალიზმის პრინციპებს და „შოკურ თერაპიას“ არ მიიჩნევდა საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ერთადერთ საშუალებად. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივი იყო იმჟამინდელი პრემიერ-მინისტრის ბ. გუგუშვილის მიერ 1991 წლის ზაფხულში გამოქვეყნებული სტატია სახელმწიფო კაპიტალიზმის შესახებ, სადაც ფაქტობრივად ჩამოყალიბებული იყო ეროვნული მთავრობის ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეპტუალური საფუძვლები. ამ სტატიაში ავტორი განსაკუთრებით უსვამდა ხაზს პოსტკომუნისტური ეკონომიკური ტრანსფორმაციის პროცესში სახელმწიფოს როლს. ჩვენის აზრით, სამწუხაროა ის ფაქტი, რომ მოგვიანებით საბაზრო ფუნდამენტალიზმის მომხრეთა მხრიდან აღნიშნულ კონცეფციას

მკვეთრად უარყოფითი შეფასება მიეცა და აღქმულ იქნა, როგორც სოციალისტური ელემენტების შენარჩუნების მცდელობა. სამწუხაროდ, ცნობილი სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ საქართველოში ეკონომიკური პოლიტიკის სათავეში მოექცნენ საბაზრო ფუნდამენტალიზმის ეპიგონები, რომლებმაც ულტრალიბერალიზმის დროშის ქვეშ დაიწყეს საყოველთაო პრივატიზაციის პროცესი, რომლის შედეგადაც ათწლეულების მანძილზე ადამიანთა მრავალი თაობის მიერ შექმნილი საერთო-სახალხო საკუთრება ყოფილი პარტიული და სახელმწიფო ნომენკლატურის ხელში აღმოჩნდა. საზოგადოების უმეტესი ნაწილი კი, მათ შორის ინტელიგენცია, გაღატაკდა. საქართველოში ჩამოყალიბდა ე.წ. „ველური კაპიტალიზმი“, რომელიც წარმოუდგენლად შორს დგას დასავლეთის თანამედროვე სოციალიზებული კაპიტალიზმიდან. აქვე აუცილებელია იმის აღნიშვნაც, რომ ქართველ სწავლულ ეკონომისტთა ერთი ნაწილი მთელი ამ წლების მანძილზე აქტიურად ილაშქრებდა ქვეყნისათვის გარედან თავსმოხვეული ულტრალიბერალური იდეოლოგიის წინააღმდეგ. ამის დასტურად პროფ.

რ. გოგობიას შემდეგ გამონათქვამს გავიხსენებთ: „თუ გარდამავალ პერიოდში საქართველოში სახელმწიფომ მთლიანად დაკარგა გავლენა ეკონომიკაზე, სრული კატასტროფა გარდაუვალია“ (ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1993, №10-11, გვ. 18). ე.წ. „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ საბაზრო ფუნდამენტალისტების აქტიურობა უფრო მაღალ ფაზაში შევიდა. ქართული ულტრალიბერალიზმის „მამად“ მოგვევლინა რუსეთიდან მოწვეული ოლიგარქი არა ბენდუქიძე, რომელმაც საქართველოში დაბრუნებისთანავე რამდენიმე ნიშანდობლივი განცხადება გააკეთა: გაყიდის ყველაფერს სინდისისა და ნამუსის გარდა; არ იცის რას ნიშნავს „სტრატეგიული ობიექტი“ და მისთვის ნაცნობია მხოლოდ „სტრატეგიული საქონლის“ ცნება. ეკონომიკური განვითარების მინისტრის პოსტზე დანიშნისას მანვე განაცხადა, რომ მთავარ მიზნად ისახავს ორ-სამ წელიწადში აღნიშნული სამინისტროს გაუქმებას. ბატონმა კ. ბენდუქიძემ ასევე „წარმატებით“ დაშალა ანტიმონოპოლიური სამსახური, უკიდურესად დააკნინა სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის როლი, ძირი გამოუთხარა საქართველოს ეროვნული ბანკის დამოუკიდებლობას და ა.შ. სწორედ მისი და საბაზრო ფუნდამენტალიზმის სხვა მომხრეთა „დამსახურებაა“ ისიც, რომ საქართველოს ამჟამად არ გააჩნია ეკონომიკის განვითარების სტრატეგია და მთავრობის მთელი საქმიანობა მიმდინარე საკითხების გადაწყვეტაზეა კონცენტრირებული. აქედან გამომდინარე, ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკა აშკარად დაუცველია გარედან მომდინარე ეკონომიკური შოკებისაგან. ის ფაქტი, რომ თანამედროვე გლობალურ ფინანსურ კრიზისს მთელი სიმწვავეით ჯერ კიდევ არ უმოქმედია საქართველოს ეკონომიკაზე, განპირობებულია მსოფლიო ეკონომიკაში ჩვენი ინტეგრირებულობის დაბალი ხარისხით, თუმცა, მსოფლიო კრიზისის „ცუნამი“ ოდნავ დაგვიანებით მაინც მოაღწევს საქართველოს ნაპირებამდე, რისი პირველი ნიშნებიც

უკვე სახეზეა. ასეთ პირობებში იბადება კითხვა: არის თუ არა საქართველოს მთავრობა მზად ამ მოვლენისაგან გამოწვეული უარყოფითი შედეგების გასაწესრიგებლად და როგორია ამ მზადყოფნის ხარისხი? ვფიქრობთ, ყველაზე ოპტიმისტურად განწყობილ ადამიანსაც კი ძალიან გაუჭირდება აღნიშნულ კითხვებზე დადებითი პასუხის გაცემა.

შემდეგი უმნიშვნელოვანესი საკითხი, რომელიც შეეხება გლობალური ფინანსური კრიზისების წარმოშობისა და სწრაფი გავრცელების პრობლემას, უკავშირდება საერთაშორისო საფინანსო ეკონომიკური ორგანიზაციების როლს თანამედროვე გლობალიზებულ ეკონომიკაში. ბოლო პერიოდში სულ უფრო ხშირად გამოითქმის მწვავე კრიტიკა ამ ზეეროვნული სტრუქტურების საქმიანობის მიმართ. კრიტიკის ძირითადი საგანია ის გარემოება, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და მსოფლიო ბანკი უფრო მეტ ყურადღებას უთმობდნენ წარმოქმნილი ფინანსური კრიზისების ჩაქრობის, ვიდრე მათი პრევენციის ღონისძიებებს. აღნიშნული მიზნით მათ მიერ იხარჯებოდა უზარმაზარი ფინანსური რესურსები, რომლებსაც სხვადასხვა ქვეყნის მოქალაქეები საკუთარი ჯიბიდან იხდიდნენ. კერძოდ, მექსიკის 1995 წლის ფინანსური კრიზისის დაძლევა 47.8 მილიარდი აშშ დოლარი

მოხმარდა, საიდანაც 17.8 მილიარდი სსფ-მ გაიღო. სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის კრიზისმა 123.4 მილიარდი დოლარი „შეინირა“, რამაც სსფ-ს წილი 46.9 მილიარდ დოლარს შეადგენდა. ბრაზილიის 1998 წლის ფინანსური კრიზისის „მოთოკვას“ 41.6 მილიარდი აშშ დოლარი დაჭირდა, თურქეთისას კი - 10.4 მილიარდი და ეს თანხა მთლიანად მსოფლიო ბანკიდან გაიკა. არგენტინის 2000 წლის კრიზისის დასაძლევად გამოიყო 37.5 მილიარდი დოლარი, აქედან 11.7 მილიარდი გამოჰყო სსფ-მ. ამრიგად, 1995-2000 წლებში გლობალურ ეკონომიკაში წარმოშობილი და განვითარებული ფინანსური კრიზისების დასაძლევად გამოყოფილ იქნა 248.3 მილიარდი აშშ დოლარი, აქედან სსფ-ს მიერ 106.1 მილიარდი, მბ-ს მიერ კი - 26.2 მილიარდი. ამ უდიდესი ფინანსური დანახარჯების მიუხედავად, მაინც ვერ მოხერხდა ახალი გლობალური ფინანსური კრიზისის თავიდან აცილება და რა დანახარჯებთან იქნება იგი დაკავშირებული, ამის წინასწარგანჭვრეტა ამჟამად შეუძლებელია. საფუძვლიანი კრიტიკა გამოითქმის საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის გაბატონებული იდეოლოგიის, ანუ, საბაზრო ფუნდამენტალიზმის მიმართაც. აღინიშნება, რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ფინანსური კრიზისის გამწვავება გამოიწვია იმ გარემოებამ, რომ მის დაძლევა სსფ მხოლოდ

ტრადიციულ საბაზრო მექანიზმებზე დაყრდნობით შეეცადა. ბევრმა მსოფლიო დონის ეკონომისტმა, რომელთა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ეკონომიკის დარგში ნობელის პრემიის ლაურეატი, მსოფლიო ბანკის ერთ-ერთი ყოფილი ვიცე-დირექტორი ჯ. სტიგლიცი, დღის წესრიგში დააყენა ბაზრის შემავსებელი და მაკორექტირებელი სხვა მექანიზმების, მათ შორის სახელმწიფოს გამოყენების აუცილებლობის საკითხი. სამწუხაროა, რომ ასეთი მოსაზრებები მიუღებელი აღმოჩნდა როგორც საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის ხელმძღვანელობისათვის, ისე ამერიკის შეერთებული შტატების ადმინისტრაციისთვისაც. შედეგამაც არ დააყოვნა და მსოფლიო კვლავ დადგა ახალი, მწვავე გლობალური ფინანსური კრიზისის წინაშე, რომლის ანალოგიური მხოლოდ გასული საუკუნის 30-იანი წლების „დიდი დეპრესია“ იყო.

ამრიგად, ყოველივე ზემოაღნიშნული გვიჩვენებს, რომ აუცილებელია ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში, ზეეროვნულ საფინანსო ორგანიზაციებში ამჟამად გაბატონებული ეკონომიკური ფილოსოფიის პარადიგმის შეცვლა და საერთაშორისო საფინანსო სტრუქტურების საქმიანობის ფორმებისა და მეთოდების არსებითი გარდაქმნა.

ANNOTATION

CRISIS OF “MARKET FUNDAMENTALISM” AGAINST THE BACKGROUND OF FINANCIAL CRISIS

Elguja Mekvabishvili
Doctor of Economics, Professor

Excessive freedom given by a state to the financial field and lack of control over that sphere is considered as one of the main reasons of the current global financial crisis. That fact is true for both national financial markets and global financial markets. The Laissez fair-based doctrine of “market fundamentalism” is obviously undergoing a crisis and the necessity of changing the paradigm of economic philosophy throughout the world has

become a topic of the day. The latter issue implies a stronger control of a state over the functioning of a market in order to prevent similar crises. Moreover, what is at issue is not the change of capitalist market economy principles, but the necessity of its regulation through respective institutions. It is obvious that the doctrine “liberalism without institutionalism” ought to be replaced by the doctrine of “institutionalized market.”